

TRABZON AĞZINDAN DERLEME SÖZLÜĞÜ'NE KATKILAR¹

Nurşah TURHAN²

ÖZET

Kuruluşu, MÖ 400'lü yıllara dayanan Trabzon, coğrafi, etnik, tarihî ve kültürel yapı itibariyle önem arz eden başlıca yerleşim yerlerinden biridir. bu çalışmayla birlikte önem arz eden bu yerleşim yerimizin dilsel bakımdan taşıdığı öneme değinilerek; sahip olduğu birtakım ağız özelliklerinin silinip gitmemesi amacıyla kelime derlemesi yapıp Derleme Sözlüğü'ne katkı sağlanmak istenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Trabzon, Ağız Özellikleri, Doğu Karadeniz, Derleme Sözlüğü, Derleme Çalışması

GİRİŞ

Adının kökeni ve anlamı üzerine çeşitli görüşlere sahip olan Trabzon kelimesi, Melek Öksüz'ün makalesinde belirttiği bilgilere göre : “Birleşik bir kelime olup, ‘Trab’ ve ‘Zun’ kelimelerinin birleşmesiyle oluşmuştur. Ek niteliğindeki ‘-zun’ yer, mekan bildirmektedir. Buna göre Trabzon, ‘Trab’ların ülkesi anlamına gelmektedir. böyle olunca da Trabzon yöresinde oturan Orta Asya kökenli Trab, Tibar ve Şilaplar'ın bu kente ad vermiş oldukları ihtimali vardır. Çünkü Türkler, töre gereğince yurt edindikleri toraklara ongun veya kendi adlarını verirlerdi.” şeklinde açıklanmıştır.³ Trabzon ismine, Ksenophon'un Anabasis adlı eseri, Evliya Çelebi'nin Seyehatnamesi ve çeşitli seyahatnameler gibi eserlerde farklı şekillerde rastlamaktayız.

Coğrafi konumu itibariyle Trabzon; pek çok kültüre ev sahipliği yaptığı için çeşitli kültürlerden etkilenmiş ve dil yapısı oldukça çeşitlilik kazanmıştır. Rumca, Ermenice, Gürcüce gibi dillerin etkisinde kalmasını ve bu dillerin etkisini hala bünyesinde muhafaza ediyor olmasını bu duruma bir örnek olarak verebiliriz.

---

¹ Bu Makale 21-23 Ekim 2017 tarihleri arasında Antalya'da düzenlenen ASEAD II. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulan bildiriden geliştirilmiştir.

² Artvin Çoruh Üniversitesi SBE Türk Dili ve Edebiyatı ABD Yüksek Lisans Öğrencisi, nursah5893@gmail.com

Bu çalışmada, Trabzon yöresinden derlenen kelimelerin Derleme Sözlüğü'nde yer verilmeyen anlamlarını ortaya koymak yahut verilen kelimelerin anlam bakımından derlenen kelimelerle nasıl uyduğu konusu incelenerek Derleme Sözlüğü'ne katkıda bulunulmak amaçlanmıştır.

1. TRABZON AĞZINDAN DERLENEN KELİMELER

Trabzon yöresinden derlenen bazı kelimelerin Derleme Sözlüğü'nde yer verilmemiş anlamlarını, verilen kelimelerin anlam bakımından derlenen kelimelerle uyup uyuşmadığını, kazandığı yeni anlamları tespit etmek amacıyla aşağıda sıralanan kelimeler derlenmiştir.

- ❖ Soğuktan buymak
- ❖ Zinak çıkarmak
- ❖ Yüreğin yanması
- ❖ Madara olmak
- ❖ Gatik etmek
- ❖ Lıvıvıv etmek
- ❖ Heyheyleri gelmek
- ❖ Mezelemek
- ❖ Tüsülemek
- ❖ Peksimet
- ❖ Mıymıntı
- ❖ Kırnap
- ❖ Urus
- ❖ Yedi
- ❖ Diynek
- ❖ Godesbana
- ❖ Sifte
- ❖ Esrekli
- ❖ Mendebur

Kelimeler ve Anlamları

- ❖ **Soğuktan buymak** : Deyimleşmiş bir şekilde karşımıza çıkan bu tabir; çok üşümek, soğuktan tir tir titremek anlamında kullanılan bir deyimdir. Kişinin çok üşüdüğünü dile getirmesi durumunda kullanıldığını yörede görmekteyiz.
- ❖ **Zinak çıkarmak** : Yine aynı şekilde bir deyim olarak karşımıza çıkan bu tabirde ise; kişinin karşı taraftan aldığı ağır darbe sonucu kendinden geçmesi durumu söz konusudur. Kişi, öyle bir ağır darbe almıştır ki gözlerinden yıldızlar, kıvılcıklar çıkması durumunu bu tabirle mübalağa ederek ifade eder.
- ❖ **Yüreğin yanması** : Bu tabirde ise “yürek” kelimesi, mecazi bir anlam kazanarak kişinin mübalağa etmesi için kullandığı bir kelimedir. Yürek kelimesi, burada insanın hararet ihtiyacını ifade etmesi, açıklaması için kullanılmıştır. “Yüreğin Yanması” durumu ise; çok susamak, hararetlenmek gibi kişinin sorunlarını ifade eden bir tabirdir.
- ❖ **Madara olmak** : Madara olmak, yörede kişinin çok rezil olmak, etraftaki herkesin diline düştüğü bir durumun içine girdiğini ifade eder. Kişi, öyle bir eylemde bulunmuştur ki veya öyle bir eylemin içerisine sokulmuştur ki söz konusu kişi orada bulunan herkese madara olmuştur.
- ❖ **Gatik Etmek** : “gatik” kelimesi, Türkiye Türkçesi’ndeki “katık” kelimesinin yöresel söylemdeki halidir. Gatik etmek ise, kişinin içtiği çorbaya ekmek ilave etmesi anlamını taşımaktadır. Yani bu eylemi yapan kişi (çorbasına ekmek ilave eden kişi), çorbaya gatik etmektedir.
- ❖ **Peksimet** :Yenmeyen, elde kalan ekmeklerden üretilen bir yiyecek türü olan bu kelimeyi bir tür yöresel bisküvi olarak açıklayabiliriz. Yörede çayın yanında yenilen bu tuzlu bisküvi türü, sade ve kuru üzümlü olmak üzere çeşitli şekillerde imal edilen bu yiyecek, fabrikasyon bir ürün olup yöredeki bakkal veya fırınlarda satışa sunulmaktadır.
- ❖ **Mıymıntı** : Yörede bu kelime ise; hareketleri ve davranışları çok yavaş olan, hızlanmak veya daha atik olmak için kastî bir istekle hiçbir çaba sarf etmeyen kişiler için kullanılan, kabaca bir yakıştırma.
- ❖ **Patos** : Fındık üreticilerinin, hasat zamanı topladıkları fındıklarını çuvallarda biriktirip, hasatın ardından toplanan ve kabuklu (yörede kafkallı denilir) halde olan bu ürünlerini, toplu bir şekilde “patos” denilen bu araca yükleyip kabuklarından ayrışmalarını sağlarlar. Kısaca fındığın yeşil kabuğundan ayrışmasını sağlayan bir araç olarak ifade edebiliriz.

- ❖ **Kırnap** : Kırnap kelimesi, yörede örgü ören bayanların kullandıkları bir iplik türüdür. Genelde yünlü giyecek ve eşya yapımı için kullanılan bu iplik türü, artı şeklinde tahta bir aracın ortasına top şeklinde sarılmasının ardından kullanılan bir gereçtir.
- ❖ **Urus** : Türkiye Türkçesi'nde "Rus" kelimesinin yöresel söylemde başına bir "-i" ünlüsü almış şeklidir. Bu durumu Urus kelimesinde gördüğümüz gibi Urum yani "Rum" kelimesinde de örnekleyebiliriz.
- ❖ **Yedi** : Trabzon'da yeni evlenen çiftlerin düğünlerinin ardından yedi gün sonra gelinin ailesinin damat ve ailesine kendi evlerinde verdikleri yemek gecesinin ismidir. Oldukça geniş ve hacimli olan bu yemek şöleni ismini, yemeğin verildiği yedinci günden almaktadır. Kısaca bu kelimenin, yörede günümüzde dahi gerçekleştirilen bir gelenek olduğunu söyleyebiliriz.
- ❖ **Diynek** : Bu kelimeye baktığımızda ise Türkiye Türkçesi'ndeki "değnek" kelimesinin yöresel söylemde çeşitli ses olaylarına uğrayarak karşımıza çıkan halini görmekteyiz.
- ❖ **Godesbana** : Trabzon yöresinde yapılan bir yakıştırma türü olan bu "godesbana" kelimesi ise, karşıdaki kişinin hamaratlığını, maharetlerini ifade etmek amacıyla kullanılan bir kelimedir. Genelde yaşı oldukça geçkin bayanlar için kullanılan bir yakıştırma değildir. Yaşının oldukça geçkin olmasına rağmen enerjisi, gerek kendine gerekse eşyalarına olan bakımı son derece muazzam olan bayanlar "godesbana" olarak tasvir edilir.
- ❖ **Mezelemek** : Yörede fazlasıyla yakışsız ve edep dışı olarak karşılanan bu eylem; karşıdaki kişinin hareketlerini taklit ederek onu aşağılamak ve küçük düşürmek amacıyla yapılan bir eylemdir. Taklitten kastımız ise söz konusu kişinin konuşma şeklini ve ağız hareketlerini alaylı bir tavırla taklit etmektir. Olgun kişilerin de kullandıkları bir tavır olmasına rağmen bu eylemi genelde küçük çocukların büyüklerini kızdırmak amacıyla toplum içerisinde onların konuşmalarını taklit etmesi durumunda da görebilmekteyiz.
- ❖ **Sifte** : Türkiye Türkçesi'nde "siftah" şekliyle karşımıza çıkan bu kelime ise yine yörede çeşitli ses olaylarına uğrayarak bu şekle bürünmüştür ve kullanımını bu şekliyle devam ettirmektedir.
- ❖ **Tüsülemek** : Kısaca "yakmak" anlamına gelen bu kelimeye baktığımızda Trabzon'da Eski Türkçe'nin izlerine rastlayabilmekteyiz. Zira günümüzde kullanılan "duman ve tütmek" kelimelerinin etimolojik bakımdan kökü olan "tü" ifadesiyle bu kelimedede karşılaşmaktayız. Genelde hazır alınan yiyeceklerin istenmeyen kısımlarını ateşle yakarak gidermek amacıyla yapılan bir eylemdir.

- ❖ **Eserekli** : Bulunduğu ortamda, davranması gereken duruma uygun davranmayan veya ortamın aksine, aşırı farklılıklar sergileyen insanlar için kullanılan bir yakıştırma burada karşılaşmaktayız. Bu hale bürünen kişiler için genellikle olağan üstü varlıkların acizliğine uğradığını, onların etkisine maruz kaldığını ifade etmek için kullanılan bir sıfattır. Bu kişileri örneklerle açıklayacak olursak; bulunulan ortamda birden ve aşırı şekilde kişinin gülmeye başlaması veya aynı ölçüde ağlamaya başlaması şeklinde örnekler verebiliriz.
- ❖ **Lıvıv etmek** : Trabzon yöresinde, kişinin genel yapısı itibariyle çok konuşan birisi olması ve çok konuşmasından ziyade konuştuklarının bir değer taşıması durumunda o kişilere söylenen bir kızma tabiri şeklinde açıklayabiliriz.
- ❖ **Heyheyleri gelmek** : Yukarıda açıklamasını verdiğimiz “Eserekli” kelimesinin kişide bulunduğu hale “heyheyleri gelmek” tabiri isim olarak verilmektedir. Kendisine bulunduğu ortamda değişik hal ve durumların geldiğini söyleyen kişiye : “Heyheyleri geldi” tabiri kullanılmaktadır.
- ❖ **Mendebur** : Yüzü olması gerektiğinden fazla asık, gülmeyen ve sürekli somurtan, etrafına sürekli negatif bir hava dağıtan ve karşısındaki kişileri azarlarcasına konuşan kişiler için kullanılan bir yakıştırma değildir.

SONUÇ

Zamanın teknolojik gelişmeleri içerisinde giderek kaybolan ve zaman ilerledikçe de kaybolacak veya anlam değişmelerine uğrayacak olan ağız özelliklerinin, bu şekilde yitip gitmesine göz yummamak adına Trabzon yöresinde birtakım derleme çalışmaları yapılarak Derleme Sözlüğü’nde bulunmayan bazı sözcüklerin kayıt altına alınması adına yapılan bu çalışmada; Sözlük’te bulunmayan sözcükler anlamlarıyla birlikte verilerek sözcüklere ve tabirlere açıklık getirilmiştir. Dilin korunması ve gelişmesi adına bu tür çalışmaların zaman zaman yapılması gerekli görülmektedir.

KAYNAKÇA

Büyük Türkçe Sözlük (2011). Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Demir, N. (2006). *Trabzon ve Yöresi Ağızları*, Ankara: Gazi Kitabevi.

Karadeniz Araştırmaları. (2005). http://www.karam.org.tr/Makaleler/1009515582_oksuz.pdf adresinden erişildi. (ET: 05.09.1017)

Turkish Studies. (2006). <http://www.turkishstudies.net/dergi/cilt1/sayi2/makale/demirtas.pdf> adresinden erişildi. (ET: 01.11.2017)

Türk Dilleri Arştırmaları. (1992).

http://www.turkdilleri.org/turkdilleri/say%C4%B1lar/tda2/Brendemoen%20TDA_02_1992_T.pdf adresinden erişildi. (ET: 11.09.2017)

Yurt Ansiklopedisi,10.cilt.İstanbul:Anadolu Yayınları